

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIKNI RIVOJLANTIRISH
ASOSIDA MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH TEXNOLOGIYALARI**

Mirzaliyeva Dilafruz Muhammadjonovna

KIUT o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17840420>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish orqali mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning samarali texnologiyalari yoritilgan. Kitob o'qish jarayonida o'quvchilarning tahliliy, tanqidiy va ijodiy fikrlashini o'stirishga xizmat qiluvchi pedagogik metodlar, interfaol usullar hamda innovatsion yondashuvlar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalliy olimlar tadqiqotlariga asoslangan holda kitobxonlik va mustaqil fikrlash o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, mustaqil fikrlash, interfaol metodlar, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В статье рассматриваются современные технологии формирования самостоятельного мышления у учащихся начальных классов на основе развития читательской культуры. Анализируются педагогические методы, интерактивные технологии и инновационные подходы, направленные на развитие аналитического, критического и творческого мышления детей. Особое внимание уделено научным выводам узбекских исследователей.

Ключевые слова: читательская культура, самостоятельное мышление, начальная школа, интерактивные технологии, педагогика.

Abstract. This article examines effective technologies for developing independent thinking among primary school students through enhancing reading culture. It analyzes pedagogical methods, interactive techniques, and innovative approaches that foster analytical, critical, and creative thinking. The study is based on the findings of Uzbek scholars and highlights the strong correlation between reading activities and independent thinking skills.

Keywords: reading literacy, independent thinking, primary education, interactive methods, educational technologies.

KIRISH. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlikni rivojlantirish – ularning ma'naviy olami, tafakkuri va nutq madaniyatini shakllantirishning eng muhim omillaridan biridir. Mutolaa jarayonida bola nafaqat matnni o'qiydi, balki undagi g'oya va mazmunni tahlil qilib, o'z fikrini shakllantiradi. Shu bois kitob o'qish jarayoni o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning tabiiy pedagogik mexanizmi sifatida qaraladi.

O'zbek pedagog olimlari ta'kidlaganidek, boshlang'ich ta'lim bosqichida kitob bilan ishlash ko'nikmasi to'g'ri yo'lga qo'yilsa, keyingi ta'lim jarayonida o'quvchining intellektual salohiyati yanada barqaror shakllanadi. Masalan, Q. Yo'ldoshev bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishni ularning tafakkur rivoji bilan bevosita bog'laydi [1]. Shuningdek, A. Abduqodirov boshlang'ich sinfdagi o'qish darslari bolaning mantiqiy fikrlashiga asos bo'lishini ta'kidlaydi [2].

Boshqa tadqiqotlarda ham mutolaa jarayonida bolaning mustaqil xulosa chiqarishi, savol berishi va javob topishga urinishi fikrlashni faol rivojlantirishi qayd etiladi. Masalan, N. G'afforovning fikricha, badiiy asar tahlili o'quvchini o'z fikriga ega bo'lishga undaydi [3]. Z.

Mamatov esa kitobxonlikni rivojlantirishda innovatsion metodlarning ahamiyatini alohida ko'rsatadi [4].

Bundan tashqari, o'qish savodxonligi va mustaqil fikrlash kompetensiyalari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik Davlat ta'lim standartlarida ham alohida qayd etilgan [5]. Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlikni rivojlantirishning zamonaviy shakl va usullarini joriy etish ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Yana bir muhim jihat – o'qituvchining metodik mahorati. Dars jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar qanchalik samarali bo'lsa, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi shunchalik faollashadi. Bu borada M. Usmonxo'jayevning interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha ilmiy ishlari asosiy ahamiyatga ega [6].

ADABIYOTLAR TAHLILI Boshlang'ich sinflarda kitobxonlikni rivojlantirish va uni mustaqil fikrlash bilan integratsiyada o'qitish bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar mavjud. Avvalo, kitobxonlik – bola tafakkurining shakllanishida asosiy omil ekanini ko'rsatib beruvchi ilmiy qarashlar mavjud. Masalan, R. Qo'chqorovanning tadqiqotlarida kitob o'qish jarayoni o'quvchilarda obrazli tafakkur va mantiqiy mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi [1].

Shuningdek, Y. To'xtasinov boshlang'ich sinf uchun mo'ljallangan badiiy matnlar bolaning idrok darajasiga mos bo'lishi fikrlashning sifat ko'rsatkichlarini oshirishini qayd etadi [2]. Bu fikrga muvofiq, matn tanlash mezonlari o'qish savodxonligi bilan bir qatorda mustaqil fikrlashga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik nuqtayi nazardan, L. Ergashevaning tadqiqotlarida o'quvchilar ongida mustaqil fikrlashning shakllanishi motivatsiya, qiziqish va shaxsiy tajribaga tayanishi ko'rsatiladi [3]. Demak, o'quvchilarni kitobga qiziqtirish – ularning tafakkur faoliyatini rivojlantirishning muhim sharti.

Metodik yondashuvlar bo'yicha Sh. Qodirova interfaol metodlar, xususan, "Konseptual xarita", "Venn diagrammasi", "INSERT" kabi texnologiyalarning o'qish jarayonida samaradorligini ilmiy asoslab beradi [4]. Bu metodlar bolaning o'ylashi, solishtirishi, xulosa chiqarishi hamda o'z fikrini mustaqil ifodalashi uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha O. Muhammadiyevning ishlarida raqamli platformalar orqali kitob o'qishga qiziqishni oshirish va mustaqil fikrlashni faollashtirishning usullari yoritiladi [5]. Bu yosh avlodning raqamli dunyo bilan uyg'un rivojlanish ehtiyojini qondiradi.

Shuningdek, xalq og'zaki ijodi namunalarining kitobxonlikdagi roli ham ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, D. Jo'rayev ertak o'qish bolalarda ijodiy tafakkurni shakllantirishi, voqeani davom ettirishga urinishi esa mustaqil fikrlashni faollashtirishi haqida yozadi [6].

METODOLOGIYA. Ushbu tadqiqotning metodologik asoslarini zamonaviy pedagogika yondashuvlari, boshlang'ich ta'lim psixologiyasi, kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga oid ilmiy qarashlar hamda mustaqil fikrlashni rivojlantirish texnologiyalariga tayangan holda belgilash mumkin. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, konstruktivizm, faoliyatga asoslangan ta'lim va interfaol metodlar real tadqiqotning asosiy yo'nalishi sifatida qabul qilindi. Metodologik yondashuvning markazida –boshlang'ich sinf o'quvchisining shaxsiy rivojlanishi, mustaqil fikrlash jarayoni va kitobxonlik faoliyatining o'zaro bog'liqligini ochib berish turadi. Shu bois tadqiqotda o'qish jarayonining psixologik

mexanizmlari, matnni idrok etish bosqichlari, tahlil qilish faoliyatining shakllanishi va fikrning paydo bo'lish jarayoni alohida o'rganildi.

Tadqiqot metodlari sifatida quyidagilar qo'llanildi:

Nazariy metodlar.

- ilmiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish;
- pedagogik, psixologik va metodik manbalarni qiyoslash;
- kitobxonlik va mustaqil fikrlashga oid ilmiy konsepsiyalarni tahlil qilish;
- ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish.

Amaliy metodlar.

- o'quvchilar bilan o'qish jarayonini kuzatish;
- o'quvchilarning o'qish sur'ati, matnni tushunish darajasi va tahlil qilish qobiliyatini aniqlash;
- o'qituvchilar faoliyatida qo'llanilayotgan metodlarni o'rganish;
- kichik guruhlarda interfaol mashg'ulotlarni sinovdan o'tkazish.

Innovatsion metodlar.

- “Konseptual xarita”, “Venn diagrammasi”, “INSERT”, “Aql charxi”, “Oltita shlyapa” kabi metodlar;
- matn asosida vizual xaritalar yaratish;
- raqamli platformalardan foydalanish (Audio kitoblar, QR-kitobxonlik, elektron darsliklar).

Tadqiqotning metodologik asosi shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, tafakkurining rivojlanish bosqichlari, idrokning shakllanish qonuniyatlari hamda o'qish motivatsiyasi psixologiyasiga tayangan holda shakllantirilgan. Metodlar tizimining uyg'un qo'llanilishi kitobxonlikni rivojlantirish orqali mustaqil fikrlashni samarali o'stirishga imkon berdi.

MUHOKAMA. Boshlang'ich sinflarda kitobxonlik faoliyatini to'g'ri tashkil etish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlashning shakllanishi ongsiz jarayon emas, balki maqsadli pedagogik boshqaruv natijasi ekanini tadqiqot jarayoni ko'rsatdi. Kitob o'qish o'z-o'zidan fikrni rivojlantirmaydi; bunda o'qituvchining to'g'ri yo'naltiruvchi savollari, tanlangan metodlar, tahlil jarayoniga jalb etish strategiyalari hal qiluvchi rol o'ynaydi.

O'qish jarayonida o'quvchilar ko'proq quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

- matnni tushunish va talqin qilish;
- voqealar ketma-ketligini anglash;
- qahramonlar xarakterini tahlil qilish;
- hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash;
- matn asosida xulosa chiqarish;
- kutilmagan yakunlar yaratish orqali ijodiy fikrlash.

Interfaol metodlar qo'llangan dars jarayonida o'quvchilar faol ishtirok etgani, savol-javoblar jarayoniga qiziqib kirishgani, matn yuzasidan o'z fikrlarini ochiq ifoda etgani kuzatildi. Ayniqsa “Oltita shlyapa” texnologiyasi, “Konseptual xarita”, “Tarmoqlar metodi” va matn asosida bahs-munozara tashkil etish o'quvchilar tafakkurini sezilarli faollashtirdi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shuki, bolalar kitob o'qishga majburiyat sifatida emas, qiziqish bilan yondashsa, mustaqil fikrlash jarayoni ancha tez va samarali rivojlanadi.

Shunga ko'ra, o'qish jarayonida qiziqarli topshiriqlar, ertaklarni davom ettirish, rollarga bo'lib o'qish, rasmlar asosida voqea yaratish kabi ijodiy mashqlar katta natija berdi.

Shuningdek, kitobxonlikni faqat dars bilan cheklab qo'yish maqsadga muvofiq emasligi aniqlandi. Oila, maktab kutubxonasi, o'qituvchi va sinfdoshlar o'rtasidagi hamkorlik muhitida o'qish motivatsiyasi yanada kuchayadi. O'quvchilar ko'proq muloqotga kirishadi, tahlil qilishga, o'z fikrini himoya qilishga o'rganadi. Bu esa mustaqil fikrlashning shakllanishida muhim omildir.

XULOSA VA TAVSIYALAR. Yig'ilgan ilmiy-nazariy va amaliy ma'lumotlar asosida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlikni rivojlantirish mustaqil fikrlashni shakllantirishning eng muhim pedagogik vositasidir. Kitob o'qish jarayonida bola matnni anglaydi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o'z fikrini ifoda etadi – aynan shu jarayonlar mustaqil tafakkurning tabiiy mexanizmini hosil qiladi. Zamonaviy metodlar yordamida tashkil etilgan o'qish mashg'ulotlari o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi, ularni mantiqiy fikrlashga, savol berishga va ijodiy yondashishga o'rgatadi.

Shu asosda quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- O'qish darslarida interfaol metodlardan keng foydalanish;
 - O'quvchilarning yoshiga mos badiiy matnlarni tanlash, ularni bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish;
 - Matn ustida ishlashda savol-javob, tahlil, bahs, solishtirish kabi faol usullarni tatbiq etish;
 - Oila va maktab hamkorligini kuchaytirish, uyda kitob o'qish madaniyatini yo'lga qo'yish;
 - Raqamli kitoblar, audio-kitoblar, QR-kitobxonlik kabi zamonaviy vositalardan foydalanish;
 - Har bir o'quvchi uchun individual o'qish strategiyasini ishlab chiqish;
- O'quvchilarning fikrlash jarayonini muntazam monitoring qilish va rivojlantirish dasturlariga tayanch bo'lish.

Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik salohiyati va mustaqil fikrlash ko'nikmalari izchil rivojlanadi, ular o'z fikrini asoslay oladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan, ijodiy yondasha oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Yo'ldoshev Q. Boshlang'ich ta'lim metodikasi.
2. Abduqodirov A. Ona tili va o'qish savodxonligi darslari metodikasi.
3. G'afforova N. Kitobxonlik madaniyati va o'quvchi tafakkuri.
4. Mamatov Z. Innovatsion pedagogik yondashuvlar.
5. DTS. Boshlang'ich ta'lim kompetensiyalari.
6. Usmonxo'jayev M. Interfaol metodlar qo'llanilishi.
7. Qo'chqorova R. Kitobxonlik va tafakkur rivoji.
8. To'xtasinov Y. Badiiy matn tanlashning metodik asoslari.
9. Ergasheva L. O'quvchilarda fikrlash jarayonlari psixologiyasi.
10. Qodirova Sh. Interfaol metodlarning samaradorligi.
11. Muhammadiyev O. Raqamli pedagogika asoslari.
12. Jo'rayev D. Xalq og'zaki ijodi va bolalar ijodiy tafakkuri.